

САНА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1951 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

2003 сыл
КУЛУН ТУТАР
27 КҮНЭ
ЧЭППИЭР
№ 36 (8947)

ДЬҮҮЛГЭ — ТҮЯ СИРИН ИННИКИТЭ

Кулун тутар 21 күнүгэр Телей наһиликтэр тыа хаһайыстыбатын управлениетын тэрийиптинэн 2002 – 2006 сс. улуус социальнай-экономическай сайдытын программаны олохто киллэрингэ сүбэ муньах ытылынна. Муньа улуустары муниципальнай тэриилэ баһыага И.Н.Амосов, наһиликтэр баһылыктара, сир кытта үлэстэ специалистара, баһынай хаһайыстыбаларын салайааччылары кытыллы ылылар. Бу программаны дүүллээни наһиликтэринэн сииг бөлөй да ытылынна. Ол курдук, тустаах управление специалистара улуус уон бири наһиликтэригэр сырдан, общественноһу кытта көрсөн, салгы хайдак дыһаннаах тыа сирин сайдытын түстүүбүт дин болууруоска абаастык кэлэтиһэн, дыһ-сэргэ савдаһын истибиттэ.

Сүбэ муньаха "Республика тыаһын сирин 2002–2006 сс. социальнай-экономическай сайдытын президентскэй программаны наһиликтэринэн, улуутунан топоруу сорукара" дин сурун уонна "Президентскэй Программаны олохто киллэринэн наһиликтэргэ тыа хаһайыстыбатын сайыннарыга үлэ хаһыскатын сүрүннөһүн, салайыны кининиер кооперативтары тэрийип" дин тыа хаһайыстыбатын управлениетын специалиһа М.Н.Макарова, "Наһиликтэринэн информациянай технологияны киллэрин" дин улуустааһын информациянай-технологическай кини салайааччыта М.Н.Аржаков уонна "Баһынайдар бүтүн Россиятааһы сиегэтин туруорбүт сорукара" дин делегат, Телей наһиликтэрин олохтоо, "Олохоос" баһынай хаһайыстыбатын салайааччыта В.В.Смирников хос дакылааттара истиллэн дүүллээһининилэр. Итин таһынан муньах кытыллыаһыга "Азаана" баһынай хаһайыстыбатын "XXI үйө саага фермерэ" производственной комплексгар сырыттылар, бу үй бүтүүтэ Дьокуускай куоракка ытыллар республикатааһын баһынай хаһайыстыбалар конференцияларыгар делегаттары талылар.

Дакылааттардан сүрүнүн бөлөһтөөһө, инники сорукарага сир кытта үлэни кэһэтип, ол эбэтэр билигин ыһылар 2200–2300 га баһына кэһэтин 2500 гага

тиэрдин, улууска өлүөнэ ууга кэлбитинэн уонна Мугудай, Хотого наһиликтэригэр асуу комбинаттара үлэстэ киллэринэн обуруот аһын олордуну, тепличной хаһайыстыбаны күөскэ сайыннарын, туһанылыбааха сытар сирдэри туһага таһаары, сүөһү боруудата кэһитти сылларга биллэ мөлтөөбүтүнэн племенной үлэни наһиликтэринэн сүрүннөһүн заттаньлар. Бу салааларга тус-туска программа бериллэре олоһулланнар, 2006 сылга диири олохто киллэрингэ үлэ күөскэ ытыллыахтаах.

Кооперация болууруоттар. Баһынайдарынан, чааһынайдарынан быгарыйан олоруу – аһыт түһүмэх. Аны билигин тыа сирин сайдытын сүрүннүүр хос наһиликтэ аһын биирдик, иккилик беденг, кыахтаах хаһайыстыбалары тэрийип, онно кыралары холбоон кооперациялааһынга киириэхтээһинт. Бу, кырдык, наһиликтэ инники сайдытын кининиер хаһайыстыбалар буолуохтаахтар. Кооператив дьарыктанар хайыскаларынан бөлүөлөк сүөһү иһигэр, табаары онорор дьоннорун өйөөһүн, кинилэр бородуук-сүөлөрүн батары, наһиликтэ эһэһэ араас аһылару онорору, туууну ытык, баһынайдар үлэһирин сүрүннөһүн, сүөһүлэрин, техникаларын учуоттаһын, кредит болууруостарын быһаарымы, наһиликтэһини үлэ мисстэтинэн хаһыкыны уонна да атыттар буолаллар, быһата, кини наһиликтэ социальнай-экономическай олоһор барытыгар быһаччы ороһор кыахтаах тэриһтэ буолар.

Улуус үрдүнэн 9 президентскэй тирэх хаһайыстыбалар уонна улуус бэйэтин иһинэн тэриһит 30 тирэх фермерскэй хаһайыстыбалар бааллар. Бу 39 хаһайыстыбага билигин туруунан 1523 ынак сүөһү, ол иһигэр 614 манар ынак кыстатыллан турар, 1173 сылгы баар. Оттон 2007 сылга ынак сүөһү 2999, сылгы 2860 төбөһө тирдирлиэхтээх. Ол эбэтэр ынак сүөһүнү 1476, сылгыны 1876 төбөнөн элбэтэхтээхтэр. Итинэн сиктэрин, кинилэр онорон таһаарар бородуук-сүөлөрүн кэһэһэй, биллэн турар, эмиэ улаатыахтаах. Онук, холбурга эттээх, билигин кинилэр 94 т эти туттарар эбит буоллахтарына, 2007 сылга 484 т эти (33 мөл. 880 тыһ. солк.) онорон таһаарыахтаахтар. Сорох наһиликтэргэ улахан, сана үлэ мисстэтин таһаарар кыахтаах хаһайыстыбалар тэриһлэн эрэллэр, саҕалаһыннар

бааллар. Итинник улахан хаһайыстыбалар бизнес-былааннара бизнэһинэн, салгы үлэлэригэр, тууу ытылларыгар кредит бу программа нөһүө көрүлүөхтээх.

Дакылааттар кинилэригэр тыа болууруостарга эппиктэһин уонна дүүллээһин буолла. Болууру наһиликтэрин баһыага Н.И.Петров бизнэһингэ сүөһү аһаанын элбэтэбит дин булаан ылыннан баран, кураан дьылларга оту акардас тас улуустардан атылаһан олоһор уустугар тохтоото. Онук кини Амма эһэр сытар улуус иһи наһиликтэрин – Болууру уонна Соловьев сирдэригэр аһылык баһыаарын тэрийип, онно анал бизнэһин тэриһир туруоран, атыга оттоотуну, тусрактаах культураны ыһыга эмиэ үүнүүнү бизнэһин айылаах сирдэри кытта күөскэ үлэлэһини тэрийип, кураан дьылларга атын наһиликтэртэн көрүүтэ дин кыра сүөһүлэри ыһаастарыгар санаатын эттэ.

"Олохоос" баһынай хаһайыстыбатын салайааччыта В.В.Смирников кооперациялааһын дин сүөһүнү уонна техниканы булгуччу холбоһун курдук – саныр сыһа, бөлүөлөк иһигэр, ону аһан эссө маллы да наһиликтэри кытта кооперациялааһына сеп дин эттэ. Холбурга, бурдук ыһытынан дьарыктанарга биирдиклэн кыра хаһайыстыбаларга техниканы ыһы кыайтарбат, онук баһына да туттар уустук, оттон кооперациялаһан, хос да хаһайыстыба холбосторуна, кинилэргэ кредит көрүлүө. Онон бурдук болууруоһа кооперациялааһынга киирдэхпитинэ эрэ быһаарылыһан эттэ.

Соловьев наһиликтэтин М.Д.Николаев: "Билигин наһиликтэригэр кооперациялааһын сүөһү дин сыһа. Билигин баһынайдар үлэһирин кытыһан үлэһирин, кинилэри сүрүннүүр кини уонна анал докумуонунан бизнэһини эрэ сүөһү", – дин эттэ.

Итин сэргэ сүбэ муньаха программа, кооперациялааһын туһунан араас санаалар этилиһилэр, элбөк болууруостар эппиктэһинилэр. Мунна биири балкитээхкэ наһаа – дьон билигин кооперациялааһыны өйдөөбүт эрэһи, саараһын сии-биир баар. Оттон тыа сирин 2002 – 2006 сс. сайдытын Президентскэй Программаттар манник кооперативтары тэрийип сүрүлү сүлдүр. Онон кооперациялааһын тыабыт сирин сайдытын биир түһүмэх кэмэ буолар.

Муниципальное образование "Чурапчинский улус (район)"

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

№ 73

От 20 марта 2003 г.

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИИ ПРИЗЫВА И ОТПРАВКИ ГРАЖДАН 1985 г.р. И СТАРШИХ ВОЗРАСТОВ

В связи с проведением на основании Закона Российской Федерации "О военной обязанности и военной службе" с 1 апреля по 25 июня 2003 года на территории муниципального образования призыва на военную службу граждан 1985 г.р. и старших возрастов, утративших право на отсрочку от призыва на военную службу, ПОСТАНОВЛЯЮ:

1. Утвердить основной и резервный состав призывной комиссии (приложение №1).

2. Утвердить основной и резервный состав врачей-специалистов, привлекаемых для медицинского освидетельствования граждан (приложение №2).

3. Заседание призывной комиссии и оформление документов провести в здании Центра отдыха "Айылдаан" с 7 апреля по 11 апреля 2003 г. по следующему графику:

7 апреля – Болууру, Соловьев, Сылан, Кытанах, Арылах;

8 апреля – Ожолун, Хотого, Хадар, Чахыр, Хаяхсыт, Алагар, Бахсы;

9 апреля – ОСПЛ, Чурапча;

10 апреля – Телей, Мугудай, Хатылы, Болтоно, ЧГИФК, ЧФНТИ (ЯГУ);

11 апреля – резервный день.

4. Обязать всех руководителей предприятий, учреждений, организаций, учебных заведений и глав наслегов:

– обеспечить своевременную и организованную явку граждан, подлежащих вызову, в сопровождении представителей местных организаций, специалистов, способных обеспечить порядок и дисциплину во время работы призывной комиссии;

– гражданам, подлежащим к призыву на период прохождения призывной комиссии, предоставить отпуск с сохранением среднего заработка (стипендии).

5. Начальнику управления культуры (Попов Д.Д.), на период проведения медицинского освидетельствования граждан на военную службу с 7 по 11 апреля обеспечить военный комиссариат оборудованным помещением ЦО "Айылдаан".

6. Военному комиссару улуса (полковник Данилов И.С.):

– организовать и обеспечить бесперебойную работу призывной и медицинской комиссии, контролировать действия всех привлекаемых организацией ответственных должностных лиц;

– представить мне подробное донесение о результатах проведения весеннего призыва граждан на военную службу.

7. Начальнику отдела внутренних дел (подполковник милиции Неустроев К.К.):

– оказать практическую помощь в розыске и доставке в военный комиссариат граждан, уклоняющихся от прохождения медицинской, призывной комиссий. Для организованной работы призывной комиссии и обеспечения порядка выделить наряд милиции на весь период работы комиссии;

– до 25 марта 2003 года представить списки лиц, привлекавшихся к уголовной ответственности, состоявших и состоящих на учете за правонарушения, бродяжничество, употребление наркотических, токсических веществ, алкоголя и медицинских препаратов в несмысленных целях, а также сведения о лицах, получивших гражданство РФ;

– от органов дознания и предвари-

тельного следствия – списки лиц, в отношении которых возбуждались или возбуждены уголовные дела, а также осужденных за совершение преступления.

8. Чурапчинскому отделу ЗАГС (Атласова У.Н.) до 21 марта 2003 года представить сведения о гражданах, переименовавших фамилию, имя, отчество и умерших в текущем году.

9. Главному врачу ЦУБ (Алексеев Г.Н.):

– обеспечить медицинскую комиссию на период проведения мед. освидетельствования граждан, подлежащих призыву на военную службу, медикаментами, медицинским оборудованием, инструментарием, имуществом согласно приказам МО РФ № 400 от 6 сентября 1999 г., № 315 от 16 октября 1995 г.

– до 21 марта 2003 г. представить из всех лечебных учреждений улуса в военный комиссариат медицинские карты амбулаторного больного, выписки из мед. карт стационарного больного и другие медицинские документы, а также лиц, состоящих на "Д" учете и переболевших в течение последних 12 месяцев инфекционными и паразитарными болезнями, сведениями о профилактических прививках о непереносимости медикаментозных средств, а также сведения о лицах, признанных инвалидами.

– провести флюорографическое (рентгенологическое) исследование органов грудной клетки в двух проекциях, анализ крови, определение группы крови и резуса фактора, анализ мочи, ЭКГ. В день освидетельствования – измерение роста и массы тела;

– для стационарного обследования (лечения) выделить 10 коек в лечебных учреждениях улуса.

10. Для обеспечения работы призывной комиссии нижеперечисленным организациям, предприятиям, учреждениям на весь период работы с 7 по 11 апреля 2003 года выделить технических работников с сохранением заработной платы:

– улусное управление образования – 1 чел.

– МУ Чурапчинское ЖКХ – 1 чел.

11. Для обеспечения бесперебойной работы призывной комиссии на весь период выделить автотранспорт из предприятий, учреждений, организаций с 9.00 до 18.00 часов: РЭС – 7 апреля, Маарыкчанское ПО – 8 апреля, ГУП АД – 9 апреля, ветуправление – 10, ЧГИФК – 11 апреля.

12. Управлению экономического развития, торговли и предпринимательства муниципального образования (Монастырева О.П.) выделить дополнительный лимит ГСМ в период проведения призыва и мед. освидетельствования граждан в количестве 200 (двести) литров.

13. Всем напомнить о том, что за неисполнение данного постановления будут приниматься меры административной ответственности согласно Законодательству РФ.

14. Контроль за исполнением настоящего постановления возложить на Иустиннову А.С., председателя улусной призывной комиссии, заместителя главы муниципального образования.

Глава муниципального образования
И. АММОСОВ.

Дорубуйа карыстабыла

Хайдах туруулаһабыт?

адалар. Көдүүстээх эмтээһин аптекага тустаах, сөптөөх сыналлаах эмтэр баар буолууларыттан тутулуутаах. Ол аптеканы кытары ыкса үлээлири эрийэр. Онон сүрэх-тымьыр ыарыыларын утары охсуһуу эйбэх тэрийэр үлэни эрийэр. Манньк баһаһыаннара урдук категориялаах кардиолог С.Т. Попов улустарынан көһө сылдьан чааһынай врач быһыытынан дьарыктанара өйдөмөт.

Үгүс ыарыылары, ол иһигэр тымьыр-сүрэх кизинэрин, дьон оморорусулуобуйатын тупсарды сэрэтиилэр. Биһизини күрдүтүмьис айылбалаах дойдуга толору хааччыллыылаах дьыкэ-уюка үлээлири-олорор дьол буолаба. Хомойуох иһин, ол тьа сиригэр өтөрүөн кьаллыа сух курдук. "Утүө дьыала" хамсааһын чэрчитинэн спортивнай саалалар тутулуунулар, олору толору туһаныаха, уһуааннар-га, оскуоаларга оҕо дорубуйатын хатарынар-чэбдигирдэр гьна тэрийээхэ, онно уһулууччу болломтону ууруоха.

Сөптөөх аһылыгы кэпсэх иннинэ үлээтэ суох, дьадагы дьоммут ахсаанын аччатарга гомсудоственнай дьаһаллары олохо киллэрээхэ, кьрдьаҕас, инбелит дьоммут пенсиялара сөптөөх олобу хааччыяр таһымаах буолуохтарын наада. Бу боллуорустар Правительствога, дьаһалталарга, депутаттарга туһайыллаллар.

Аан дайду дорубуйа карыстабылын тэрилтэтэ баһаарытынан "Дорубуйа буолуу дьин - бу ыары аҕа суоҕа буолбатах, кьһи этэ-синэ чэбдик, өһө-сааһага чөл, олорор дьаһаҕа этэһэ буолууга". Ханньк баҕарар кьһи сарсыһыгы күһгэ эрэллээх буолууһа эрэ көһүл. "Чэбдик буолуу - көһүл буолуу" диэбитэ бу сиргэ олорон ааспыт врачтартан биер саамый чебылхайдара, улуу сурьааччы А.П. Чехов.

Афанасий ПЕРМЯКОВ, физиотерапевт-врач, хаһыат общ. корр.

Ааспыт үйэ ортого аһыар дьэри туберкулез ыарыы саханы сарбыа сыспыт хара дьай этэ, ыарыылартан өлүү сүрүн биричиинэгэ буолара. Билингги ыһчат "сэллик" дьин тьы, дьолго, билбэт даҕаны. Ол ону-гар ити ыары аһы өссө суостаах-суодаллаах "инсулт" ("охсор охсууга"), "инфаркт", "рак" дьин тылларынан солбулуна.

1970-с сс. саха бастаах медик үченайдарытан биердэстэрэ Р.А. Петров эйбэх дьыон үчүһүнэн баран "сахаларга атеросклероз бытааннык сайдар уонна ол түмүгэр сүрэх-тымьыр ыарыыга кэли дь-снордообор сөдөх эбит" дьин түмүкэ кэлбитэ. Оччолорго, кьрдьк, тьа сиригэр саха кьһигэ инфарктаабыта дьин арыһах буолара. Онон калар уонунан сылларга бу хара дьайдар - сүрэх-тымьыр ыарыылар ылар-ылан, улаханнык суһаагылар. Врачтар мээһэһэ "инсулт уонна инфаркт эпидемията кэлтэ" диэхтэрэ дуо?

Инсулт, инфаркт кьһигэтэн кьһизээ бериллэр. Вируһунан, микробунан буолбатах. Бериллэр өһүөннээх, сүмэһиннээх тылбытынан-өспүтүнэн, куруубай, сопууга суох дьайыбытынан, хаҕыс, болломтоо суох сыһыаньытынан. Итигэри утары мьаҕа суохлутун үгүстэр өйдөбөт муодунай "стресс" дьин тыллан аһарыныбыт. Стресс дьин кьһи этэ-синэ, өһө-сааһа, ыһэрбэтэ тастан аһара күүстээх, алдьатылаах, тургууулаах дьайыыга хардата буолар. Ити түмүгэр кьһи ис кьаҕа күрдэр, көмүскэнэр туркуога кирэр. Өбүгэлэрбит "кьһини күн устата түөрт уон түөрт мөһөл күүгэр, сэрэнэн сылдьар буолуу" дьиллэрэ. Ити араас ыарахан оһолтон, эчэйиһтэн, сыстыганнаах ыарыылартан уонна, биллэн турар, байэ-байэҕэ хаҕыс сыһыан охсууттан сэрэлпит эбиттэр. Сыһаһыар таһымаах стрейн

үөскэтэр дьайыылары биһиги күн айы көрөөбүт. Кинилэр олус күүстээх, алдьатылаах дьайыыларга бэлэмниир буолан туһалаахтар.

Аһылык стресс буолуон сеп дуо? Сеп бөҕө. Тьа сиригэр олох соторутаанга дьэри этүүт аска булдуһан, сир аһынан эһинэр олорбулут. Онно соробор лэппиээхэбит байабыт үүннөрүбүт бурдуктуттан буолара. Р.А. Петров быһаарбытынан итинник олбох белоктаах, сыалаах аһы аһырыбытытан хаамылыгар холестерин таһыма урдук эбит. Аһы тьаҕа аһаастарынан тэмийэн, айылбасыгар чүгэс олорон өйбүт-сааһабыт, ыһэрбабит күрүүтэ арыһах этэ. Ону баара кэлиһиги уонча сыл иһигэр аспыт уларыдыр, тьа да сирин маҕаһыаннарыгар сокуруу экзотической дойдунар фрукталара, "Буһууга", "Рама" арыы, "Доширак" лалса, араас кансиэрбэ уо.д.а. кьһистанан аҕай тураллар. Оттон биһиги ас буһарар органнарбыт эрэ буолбаха, эпит-симмит барыта даҕаны онно балама, үөрдүө суох. Түмүгэ - стресс. Оттон күн айы аһара симини, аһааһын дорубуйага туһалыра баара кестүбөт. Ол көһөрү уойуунан муһурдаммаха, бастатан сүрэх, тымьыр ыарыыларыгар, о.д.а ыарыыларга тьэрлэр. Араас бырааһыннаастарга араас аһы астанан баран ыһычы аһааһын-бу сатамтатах улахан стресс. Ону ханнигтан хэс да күн устата эпитинэн-хаамылынан билэбит, эмсэрэлэн баран өрүттэбит, эмсэрэлэн баран өрүттэбит. Аһы итинник өлгөм оһуол хайдах арыгыта суох буолуой? Ааспыт сыллааха кьһыл өбүгүттэн аарыма кьрдьаҕаһыгар тийгэ 1 дуһаҕа 14,7 л водьаны, 3,3 л кьһыл арыгыны, 15,6 л лимбэни испилпит (көр: Н.Сивцева, "Спортивная Якутия", №4. 30. 01. 2003).

Аһыктаһын - бу букатын

мангаһы нүөмэрдээх сөбүмэр стресс. Соторутаанга дьэри биһизэ ачыктыыр кьһи суох дьир буоллаһытына, билигин итинник быһаччы этэр кьһалыт суох. Ити үлүгүрдээх тардыллан турар астан утары уунара суох буолан көрө матар хайдахтаах стрейн?

Тымьыны хара төрүөхлүтүттэн билбит аһан дьоммут. Ол эрээри, халлаан сылыдар, сайын каллар эрэ ону умна охсубут уонна "кэмигэр бэлэмнээхкэ тоһуу-хатыы бөҕө буолабыт. Олорор, үлээлири онгорор буолуой? Кэмигэр таһаһытынан-салгытынан көрүм-мээкэ, тымьыны охс-симигэ төһөлөөх охсууну онгорор буолуой? Ыһысыбыт-баһабыт дьин эрийэ суох газ оттук кэлиһтэ буолла.

Күннэгэ дьыкэ-уюка, үлөҕэ-хамнаһа, общественной миэстэҕэ бэрт кьраптан саҕаланан кьһини күрдэр, кьһылар-дар-абардар, арыт үөхсүһүнэр-рар да түгэннэр үөскүүлэрин аһан сиплээһин. Хараһын хайа тардыахыттан бириэмэ эхири-тигэ. Сарсыарда үлээр ыксы-ыһын, ол быһыгар оһону уһууаанга илдьээх, маҕаһынгга сылдьыаха наада. Сатаан аттарымат буоллаһына, бириэмэ тийбэтэ баар-улахан стресс.

Коллективка үлээлиргэ хардарыта өйдөспөт хайдахтаах тыһаһыны үөскэтэрий? Онон эһин кьра да үрдүк соһоһох кьһи аһын үлээһини сэмийэр, түһэрэр, күрүйдүүр буолларына хайдахтаах атабаһабылаарый? Хөл-сип, балаһырдьык, кэ-тэһин-маналыны курдук мөкү быһыы тустааха төһөлөөх охсуу-уу?

"Социализм арыгыта - уочарат аһы суох, харчылан да ханна баҕарар ыһыс үрдүгэр сьидьаһын" дьин буолла. Ону-

гунан оннук да, республикага б тыһыанча үлээтэ суох кьһи баар. Ити тьаҕа байэлэрин хаһаайыстыбаларын көрөр дьону киллэрбөккэ турар. Тьаҕа кьһи үлээтэ суох буолуон табыллыбат" дьиллэр. Ол эрээри биер эмэ сүөһүгүн көрөн, ыһэрбаттан миинньик баһаан, мас күрдэх, кьраабыл онгорон айаһын интиммаккын. Кьһи ба-рыта тарбаҕар таллаһаах буол-батах. Аһы үлээлири дьон 40 %-на айаһтарыгар толуммат хамнастаахтар. Пенсиялар, инбелит пенсиялара тьыһаах буолар таһымтан намыһах, бу дьыһыгга күһнэгэ стресс буолба-тах дуо? Сайддыбыт кестүүтэ телевизор, видик, компьютер аһара үлүүйдүөхө дорубуйага охсууларын ядернай сэрим, наркомания, алкоголь алдьархай-дарыгар тэһиниллэр.

Дьэ, итинник күһнэгэ араас тыһаһынаах стресс, хаһыла уу таһы дьөлөрүгэр дылы, дорубуйаны айгыратар. Ол да иһин сүрэх-тымьыр ыарыылар: хаан баттаһынын үрдээһинэ (гипертония), сүрэх бөйөһүн тьы-мьырдарын кьрааһына (стенокардия), бөйөһүнүн түмүгэр быльчыһын өлүүтэ (инфаркт), кьһини хааччыяр тымьырдар кьрааһыннарын түмүгэр кьһин үлээһин кэһилиһтэ, кьһин сорох чааһа өлүүтэ (миэмиэһкэй инсулт), тымьыр бөйөһүнүн (тромбоз), быһытынан (геморре-гия) түмүгэр кьһин сорох чааһын өлүүтэ (инсулт) эйбэ-тилэр.

Россияга өлүү араас төрүөттэригэн 54 %-нын сүрэх-тымьыр ыарыыларга ыһыллар, биһиги улустука ити көрдөрүү 49,4%-га тэһнэгэ, оһолтон, тас дьайымытан өлүү уонна рак ыарыы үтэйэннэр намыһах кур-дук. Билигин 30 саастарын аас-пыт дьон 40 %-нара гипертония-лаах дьин буолар.

Ааспыт сыллааха бүтүн

Россия үрдүнэн артериальной гипертонияны болсууга туһайы-лыбыт программа ыһыһыллы-быта. Дьаһал регионнарга бар-быта да, үбүлээһинэ кьайтар-баха, туолууга кьһаллыбата быһыылаах. Ол үлү врачтарын бө-лөмнөһингэ, ыарыһахтары эмтээһингэ эрэ буолбаха, чөл олобу олохтоһуһунга, ыарыһы сэрэһингэ, үрдүк даһыенилаах-тар оскуоаларын тэрийингэ уо.д.а. барыахтаах этэ. Били-гин республика үрдүнэн 48 кардиологтаахпыт, Дьокуускай-га, Мирнэйгэ, Нерюнгрига, Ал-данга үлээһиллэр. Онон куорат сирдэргэ өссө кардиологиче-ской сулууса баар, ханньк эмэ сэрэһинэн дьарыктанар эбит буоллаһытына, тьа сиригэр бу-каһын издээн. Манньк штат көрүлүбэт. Республика киһигит-тэн тэрийэр-методической көмө суох, дьоммут маһдылларын үнүгэйдик билбөккэ да сылдьан "оһустаран" инфарктаан ба-лыһаҕа кириллэр... Үкүлүрэ суорума суолланаллар, орду-буттар инбелит буоһаллар. Учасковой врачтар күһнэгэ маһдыбыт дьону көрүүттэн ор-лоттор. Медицинский страхо-калааһын компанията киһизээ күһгэ хас ыарыһаҕы көрбүтүнэн төлүүр буолан ол ак-кираһиһитэ, интэриһэ онно. Сэрэгэр үлэ туһунан саһыыр да кьаҕа суох курдук. Аһы врач сүрэх-тымьыр ыарыыларын диаг-ностыыр, эмтиир кьаҕа хай-даһый? Биердэ санаатааха, ха-ан баттаһына үрдээһинин бил-лэр судургу. Тонометрынан мээ-ройдээх эрэ наада. Ол эрээри ыарыы төһө дириһикти ыһы-тын, инфаркт, инсулт курдук ыарыылары эрдэ быһаарарга, салгы эмтээһини тэрийэргэ врачка кьахтаах лаборатория, функциональной диагности-ка аппараттара, физиотерапев-тической кабинет, ЛФК, мас-саж онгорор оһкэстэрэлэр на-

Д.П. Коркин төрөөбүтэ 75 сылын көрсө нэһиликтэр икки ардыларыгар спорка күрэхтэһии

Кулун тутар 20 күнүгэр Чуралчы-тааһы государственной физической культура институтун комплексыгар (манежа, спортзалга, доубат, саах-мат саалатыгар) нэһиликтэр икки ар-дыларыгар хамаанданан бээс көрүггэ күрэхтэһии ыһылына. Күрэхтэһии муниципальной тэрилли дьаһалтата олохтоһубут Д. П. Коркин төрөөбүтэ 75 сылын көрсө Чуралчы улуһун нэһили-ктэрин икки ардыларыгар хамаанданан физкультурнай маассабай күрэх-тэһии баһаһыаннаатыгар олоһуран ыһылына. Бу усулуобуйа биер сүрүн урагытынан сааһытан тутулууга суох улус, республика сүмүрдэммит хама-ндагыгар кирэр, биллиһээх спор-тсменнар байэлэрин көрүгүнэригар кьтталлара буолуубута буолар. Чурал-чы сэлэһинэгэ 3 хамаандаҕа араһы-быт: Чуралчы бастаах хамаандага - гим-назия түөлбөлэрэ, үһүс хамаандага -

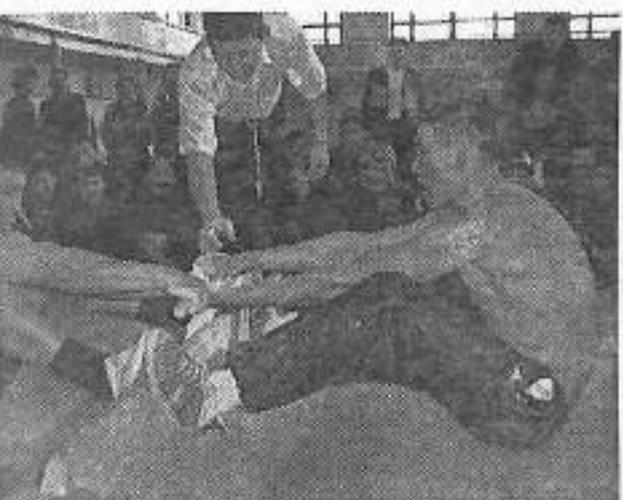
Мурун Тымьыа, интернат-оскуола түөлбөтэ. Күрэхтэһини аһар парадка нэһиликтэртэн уонна улус киһигиттан барыта 19 хамаандат-тан 553 спортсмен хааман кирдэ. Өтөр-наар бачча күрэхтэһээччи кьты-бытын көрө иликпит. Онносорор сайыһыгы спартакиадага итинчэ күрэх-тэһээччи парадтаан кирбитэ суоҕа. Ити, бастатан туран, күрэхтэһии усулу-обуйата табыллыбытынан маассабэс, кьттааччы аһсаана эйбээбитин туһулуур. Үгүстэртэн ыһытааха: "Урук-ку өтүгүр эрдэттэн кьайтарарын бил-лэ-билэ күрэхтэһэргэ интэриһэ суоҕа, үгүстэр ол да иһин аһаастаналлара. Билигин тэһнээх дьону кьтары кирси-нэгэ, этэргэ дылы, кьм үгүгэй болоһнээ-х кьайыаҕа", - дьиллэр. Спортсменнары эбэрдаллиригэр муниципальной тэрилли баһылыга И.

КьТТААЧЧЫТА ЭЛБЭЭЗЭ ҮӨРТЭ

Н. Аммосов: "Спорт уонна физическэй культура улуслугугар маассабай бу-луохтаах, өбүгүттэн кьрдьаҕаһыгар ди-эри эйбэх кьһини хабыахтаах оччорун эрэ эт-хаан өттүнэн сайдыһыт, бигэ туруктаах, чөл олохтоох буолуолут. Улууска спорду уонна физкультураны сүрүннүүр 16 федерациялары тэрийди-бит. Күрэхтэһингэ кьм күүстээх, үчүгэй бэлэмнээх кьһидьин!", - диэтэ. ЧФКИ ректорын эбээһинэһин толоросчу Е. В. Пудов эйбэх кьттааччы кэлиһиттэн үөрдэрин, итин сага үлээһин эрэр улус-луг спорду саһааһааччытын Н. Н. Гуляев үгүө тэрээһини быһытынан бэлэтириин биллэрдэ. Муниципаль-най тэрилли дьаһалатын спорка от-делын начальнига Н. Н. Гуляев спор-тсменнары эбэрдалээтэ, күрэхтэһии

программатын билгиһиннэрдэ, үрдүк спортивнай ситиһимилэри баҕарда. Сүүрүүгэ 6х100 м эстафета эр дьонго уонна дьахталларга буолла. Кьттааччылартан эр дьонго 45 саһытан үһээс саастаах, дьахталларга 40-тан үһээс саастаах биердин веге-рен киллорилиһиллэр. Дьахталларга 600 м 1 мүн. 45 сек. 54 дэһ. кэлбит Ча-һыр хамаандага бастаата, иккьһи 1 мүн. 47 сек. 69 дэһ. көрдөрүлээх Чуралчы үһүс хамаандага, үсүһү 1 мүн. 49 сек, 70 дэһ. түмүктээбит аһаҕардар ыһ-лылар. Балай да үчүгэйдик сүүрөн ис-пит Болугур хамаандага сүүрүгэ сүүрэр дорожкатын буһууан уһулан хаһала. Эр дьонго бастаһыан дистанцияла-рын 1 мүн. 24 сек. 87 дэһ. кэлбит оду-лууннар түмүктүүлэр. Иккьһи 1 мүн. 25 сек. 54 дэһ. көрдөрүлээх соһоһөвтар,

үсүһү 1 мүн. 25 сек. 95 дэһ. көрдөрү-лээх Чуралчы үһүс хамаандага ыһы-лар. Хаһсаһаҕа 55 кг, 62 кг, 70 кг, 80 кг, 80-тан үһээс мьааһынарга туһунулар. Быраабыла быһылытынан кьайтарбыт хамаанда туораанистэ. Биер тэн күүстээх тустуукардаах Одьулун ха-маандага бастаата, арыһаахтар иккис, сыланнар үһүс буолулар. Мас тардыһыгыгар утарыта кир-сингэ кьайтарбыт хамаанда эмэ туо-раан истэ. Тардыһылар 56 кг, 62 кг, 68 кг, 74 кг уонна 74 кг үһээс ыһылыны-лар. Сэрэбизий түбэһинэригинэн Ха-тылы-Алаһар күүстээх хамаандалара утарыта түбэһэнэр, онно Алаһар кьай-таран салгы күрэхтэһиниттэн туоруур, 17-с миэстани ылар. Итинник туо-раһыны түмүгэр Каженаин, Даҕданча, Барашков, Седалищев, Федоров сас- (Бүгүтүн 4 стр. көр).

СР народнай сургууяаччыта В.С. Яковлев—Далан төрөөбүтэ 75 сылыгар аналлаах литературнай конкурска киирбит матырыяаллар

Мария ЛАЗАРЕВА

БАСТАКЫ ТАПТАЛ

Сага дыл үүммүт түүнүгэр
Самай ийинилээх үгүкүгэ
Эн көрүүгүн сарайанмин
Эргиллэбин кистэнэммин...

Сүрөбүм күүскэ тынарын
Мичээринэн долгутарыг,
Сүүрэн аастыг аттыбынан,
Мин ислэр аакын ааттыбын...

Ол кэрэ түгэн,
Уостубат үөрүү
Сүрөклар бүгэн
Сөгүбүз өрүү...
Оргуйа ахтар
Оболуу сандал
Ол килбик таптал
Оспот хаһан да,
хаһан да...

Ислэр эйигин күүтэрим,
Истиг ийинибин кистирим,
Аһар санаабын үүрэрим,
Арыт таптал ааһа диририм.

Аһтан-самаан мин түүнүгэр
Эмиз эйигин түбэтим,
Эмискэ мый одулуубун,
Арай мин күүскэ суохтуубун...

Бастакы таптал
Базр — хатыламмет,
Хараклар ааспат,
Хат сағаламмет
Оргуйа ахтар
Оболуу сандал
Ол килбик таптал
Оспот хаһан да,
хаһан да...

КЫЫДААН ТЫАЛ
СЫРДЫК ТАБАТА

Кыһыгы кырыа кизгэли
Кыһаллан суруйбут сур силлэ
Кылбайар түүнүгүм аттыгар,
Кылбаарар ый тунал сырдыгар.
Кыыдаан тыал сырдык табата
Кыым курдук көгөр ыраата,
Кыламыр хаарынан кыыдамнаан
Кынетин нарыннык салсынар,
Кылааннаах кыыл таба кырайар,
Кыырт курдук кый үөһэ кырайар.
Кырымыла тыаһынан кутуллар
Кылырбас туйабын тыастара
Кыракий чусраанчык чугдаара
Кылырбасы ооньнуурун санатар.
Кыыастар күңдэлэс кыната
Кылбаһгас лыах курдук тэлээрэр,
Кыыл таба суорбаны хайыта
Кыламыр сулуустуу алээрэр.
Кылааннаах кыыл таба кырайар,
Кылааннах тоң буору табыайар,
Кырылах үөр былыты үүртэлиир,
Кыһыгы тымыһынан түптэлиир,
Кырылас хаардарын түһэртиир —
Кыһамыт үлэтин бүтэртиир,
Кылааннах соругун ситириир,
Кылбаһгас хаарынан битийэр,
Кыыдаан тыал сырдык табата
Кыым курдук көгөр ыраата...

ҮРГҮҮК ХАРА АТ

Маннайгы ыраас хаар кылбаа
манган оһуорунан сирн-дойдуну кизр-

гэлпит түүнүгэр хоһом иһин имик-самык сырдатар түүнүгү дүөгөм—чүмөчү уотугар тоҕо эрэ дүөгөзөн лыах курдук үргүүк, кэрэчээн сибэккилин садак түүлэрбин санаатым. Биир он-нук түүлэрбиттэн аабаачыларбар болдохтирим дуу... Чэ, очнобо өйгүтүн санаабытын ууран туран умсугуйан аарыг, оттон мин, хааһактан бииртэн-биир чабылай, мичилингэс сулустары хостоон эрэр курдук, набыллык онгостон олорон кэпсээтүөм буоллун!

Суох, эйиги үһүн атахтардаах, кыраһамай таһаалаах, кини да чугаһап-пат омук атын санаамаг. Кини олох даҕаны ылгын чыгыһа эрэ саға үһүннээх, оҕо сааслар уруһуйдаан боочойбут аттарбар майгылыыр — эмис истээх, синһыгэс атахтардаах, кыра төбөлөөх, ол эрэри сибэки эминь-эктарини долгунуураар көрүлээх, чоһ түүмү санатар мооньугар үрүг дүрүр-алардаах, көнө атахтарыгар хаар манган "кээнэлэрдээх"...

Кинини атчаан эбэтэр кулунчук диэтин тылым тахсыбат: кини онук байэтин үрдүктүк туттар үөннэ өһүргэс... Дьэ, ол үргүүк хара аттын уу хара атын сыла буолуон эрэ иннинэ көрбүт түүлүбү билсибитим. Ол ман-нык этэ.

Арай түүн хойуу тылаах айан суолунан соботох хааман иһэбин... Туох да суох, уу-чуумту, биир кэм муһукаалаах тиктэр уонна үһүн да үһүн суол... Тугу да гынахпын булбакабын суол аттыгар үүммүт ньэм сибэкилэри көрө иһэбин. Арай, доһоор, оҕо туох эрэ хараарыгымыр. Мударбааммин төһ-көйөбүн, кырдык, туох эрэ хара үөн дин саныбын. Биллэх-көрүөх санаам батарабаха, суолга чөйчөйс олорон билл үөммүн үчүгэйдик сыһыан көрөөрү гыммытым олох даҕаны кып-кыракий, үчүгэйдээн ооньнууру сана-тар ат кизнэ кэрэмһэ сылдыар эбит. Бу дыкти кэстүүтүн талбааран хайдах да хамсаныахпын билбээк олордум. Атым миигин өйдөөн көрдө быһыла-ах, эмискэ тыллаһаар чэпчэкитик ойуоксалаан таһынаабы оттор бымста-рыгар киирэн сүтэн хаалла. Очолоору көрөн баран биир сиргэ хам сыстыбыт курдук олорум дуо? Атым кэнииттэн экирэттэбим дии! Күһөрү сайын саһардан эрэр отторун арыһа-арыһа көмүтүн сүтэрбит ингалээх ийилин көрдүүбүн, импыгын-чымпыгын ааба сирийэбин. Кардөөбүт сыһы булар диэбиттин, эмискэ үһүн салаа от үрдүгэр күчү сүгүгүм турарын көрдүм. Байэбин биллэримээри тыаһа суох ор-гууй аҕай үктэммин чабыланыы сылбырбатык харбаан ыллым. Эмискэ атым мин ыйар тарбахпын—сөмүүйэбин быһа ыстаата! Дьэ, уот абытай нарытын онно биллим... Аҕыс айдаан араллааны тартым, или-бин айахлар угабын. Ол эрэ кэнииттэн өйдөөн көрбүгүм — тос маастын мь-быт Үргүүк Хара Атым халлааннаан да көппүтэ, сирдээн да тимирбитэ билли-бэт буолбут. Аны хайдахтаах курдук кэ-рэнн үргүтүлүпүн өйдөөн кээн кэмси-кэн бардым. Байэбиттэн калэйбит омумер нарыбын да умнан, инни-бар — күһүгү алааска аат эрэ харата

сукуянаан тийэн хаҕдарыан эрэр күөк ньаасын оҕо олорон, сибилитин эрэ буолбут дыкти түбүлэни харааста санаатым. Ол олорон Сахам сирин са-рыһсата сардаана сибэкии саңдаа-ра турарын көрөн санаам көтөбүлүнэ, чугаһаан кэлэн кэрэ байэтин кэрэхсэ-тим: суураллан эрэр тэтэркэй эминь-эхтэрэ күһүгүгү көмүс дуйуан саһара кымысптар — үчү уот төлөнүн курдук-тар. Оттон... эмискэ сардаанам орто-тугар били сүтэрбит кэрэ көстүүбүн — Үргүүк Хара Атым көрө бизрдим. Олус дин үрдүм эриэхит! Бу сырыга үргүтүмээри тээн бизрдим. Кини да сылайдаҕа, саатар, холкутук сыһыан-нын, утуһан ыллың эбээт!

Итинник саны-саны алаас кизг

кэстүүгүн одуулаатым: хайдах эрэ бу сир сиигирэн хаалбыт, суураллан түһүөх айылаах... Өйдөөн көрбүгүм — ол кэстөр тылалар, үрдүк сыһынар ким эрэ кистэнэн соллутун санаталлар. Дьэ биллим — бу барыта уруһуй эбит. Ол аата, мин хартынаба киирэн оло-рор эбиһин!

Ити кэмгэ күн көмүс уота су-орбаным курдат саңдаран киирбитэ, сарсыарда көрдөөх тыаһыттан үһүкта бизрбитим.

Ол кэмтэн үгүс күнэр-түүннэр аастылар, элбэх түүлэр маңдымтаа-тылар. Арай ол кэрэ ат ууга тааһы бы-рахтытыы сүлүгүтэ...

Аны хаһан эмэ көрсүөхлүт дуо, Үргүүк Хара Атым?...

Туйаара ПЕСТРЯКОВА

КӨНҮЛ ОЛОХ

Күн сирин үрдүгэр ордорорум
Көңүл олобу,
Аламай манган күн аныгар
баҕарарым

Атын олобу.
Арай биир эмит кэмгэ олодорум
Соньуйбут соботохсуйууга,
Сорох түгэнгэ сылдыарым
Атын, тусла дойдута.
Очнобо эрэ өйбөр сөҕөрө
Үөрүү сүмэһинэ,
Кутуллара чараас сүрэхлэр
Таптал үрүйэтэ,
Оо, дьоллоохтунан да аағынабын
Ол кэмнэргэ.
Дьол кыната да сүсүн иһин
Улахан кынаттанан көтөрүм,
Дьол хараҕа да суох буолтун иһин
Хас да аһаҕас, ыраас харахтанарым,
Атын олох дыктилэрин көрөрүм,

Тусла олох дьэбөрөтин истарим.
Күн сирин үрдүгэр баҕарарым
Көңүлүк хотой буолан көтүөхпүн,
Кини курдук хоһуунук дүйөхпүн,
Аһы дьонун олобун көрүөхпүн.
Күн сирин үрдүгэр ордорорум
Көңүл олобу...

МИН СҮРЭХПИН
ЫТЫТЫЙ... БОСХО!

Эн сүрөбүм табиһта
мин сүрэхпинин биир,
Эн арыһай харабың
мин харахлар хатанар,
Мин тэтэркэй имнарим
эйигиттэн кэйиллэр,
Мин кырачан сүрөбүм
эйиэхэҕэ тардыһар.

Эйиэхэ эрэ сүрөбүм илиитин уунар,
Эйигин эрэ кытары сылдыһан
баҕарар,
Мин бэйэм өйүм ону
тоҕо эрэ утарар,
Миигин харахпын араас
нымаһан аһар.

Эйигинин эрэ аргыстаһыан
баҕарар наар,
Эйиэхэ эрэ тылын бизэр — сэмээр,
Мин тылбын иста да с эрбат — хор,
Миигинин кэпсээт даҕаны — сор!

Эн тоҕо сүрэхпин илдэ
бардыг, доһоор,
Эн тоҕо сүрэхпин миигиттэн
араардыг, сэгэр?!
Мин киниэ суох олобум суох,
Миигинин да сүрөбүм тыннаах...

Этэбин эйиэхэ, истий көрдөһүүбү:
Эн сүрэхпин мэт иригиттэн,
Мин босхо көтөр чыһах
кэриэтэбин,
Мин кизг халлаан
куйаарыгар көтөбүч.

Эн сүрөбүм тэбиһта
мин сүрэхпинин биир,
Эн арыһай харабың
мин харахлар хатанар,
Сүрөбүм эйигин таптыр,
өйүм ону утарар...

ЫЙДАҢА —
СОБОТОХСҮЙҮ
БЭЛИЭТЭ

Хараҥа кизһээги халлаанга
Курустук тыгара ыйдаҥа,
Соботох тапталы туоһулаан
Сыдыһаа турара соньуйан.

Номоһо киирбит кыһаһааннаах,
Тулатын кыйар дьыһээх,
Кийини хомотор аһыптаах,
Иэйини киллэрэр дьыг күүстээх.

Суолбун сырдатар ыйдаҥа
Тапталын сүтэрбит кыһ тэгэ,
Халлаан урсун айаһалаан
Түүнү тыгара хараастан.

Тулатыгар сулус кырылахтаах,

Кини да киллэрбэт күрүөлээх,
Тусла муһука ырылаах,
Тапталын сүтэрбит кэпсээһээх.

Шура АНЕМПОДИСТОВА

Сахам сире барахсанга
Самаан сайын салалына.
Сылаас салгын сайа тыһан
Итин күнэр үүнүлэр.
Үрүг күммүт үөһэ ойон
Куйаас кэмнэр каллилар.

Саҕаха сардаҥа тэтэрэн тахсыта
Көрсүөхлүт көмүс күн
күөгэйэ үүнүгүн.
Күөрөгэй кутуллар
дьырылас ырытын
Истиклит сөгээрэн
куустуһан тураммыт.
Этибим ол онно эйиэхэ анааммын
Тапталым ийинилээх
үгүс нарын тылларын.
Уруоубум сылаастык
кэрэчээн уоскуттан,
Таптыабым өсөө күүскэ
бу үүммүт үгүө күткэн.

Саныбын — ол ийин
кутулар сүһүмүн,
Аһабын — манган хаар
көмүскэйэр үрүг ньуурун,
Таптыбын — кизг куйаар
аһсаана биллибэт сулуһун,
Суохтуубун — түүн кэрэ
сырдык ыйдаһатын,
Куттанабын — он миигин
куһаһанык саныаг дикэн,
Күүтэбин, — баҕар,
тийэн кэллээг дикемин,
Ытыбын — өрүү суохкуттан,
үһүн түүн устата
сыттыктын илитэн.

Аня ПЕТРОВА

ИЙЭМ

Ийэм мичээрэ үчүгэйин,
Кини үөрбүт харахтара
Сырдык уоттуу умайаллар,
Иним дикки угуйаллар.
Кини сылаас илиилэрэ
Миигин кууһан ылаллар.
Ити курдук куустуһан
Өргө дикри чуумтуга
Бийиги итин сүрэхтэрбит
Саһата суох кэпсээлэлэр.

ИСТИЙ МИИГИН,
ИЙЭКЭЭМ

Истий миигин, ийэкэм,
Чуумпу нуурал кизһээҕэ,
Ийэр таптал тылларын
Бүгүн эйиэхэ этэбин.

Истий миигин, ийэкэм,
Хаһан, ханна да буолларгын
Саһааһынан өрүү эн
Миигин кытта биригэбин.

ЫАРАХАН ОҔО СААС

ыты-ыты эттэ: «Саатар,
биир эр кийитэ хаалла-
рын! Бийиги иккиэн эрэ
кыһан олоруохлут суоба,
оболор кыралар!» Ылды-
ыт кытаанахтык: «Суох!
Оннук табыллыбат», — ди-
этэ. Манан кэпсээти бүттэ.
Сарсыарда дьоннорун

оностон утуһахтаатылар.
Арай онно баараҕай тиит
таһыгар дьахтар хаһыты-
ыр. Сэттэ ыйдаах оҕото
өлөөрү гыммыт. Суорбан-
нара да, туохтара да суох.
Миитээски түүн туран, со-
нун ылан, онно барда. Су-
орбанын сыһынын биэрдэ.
Эмискэ хантан да кэлбитэ
биллибээк буурба түстэ.
Элбэх кийи буурбаҕа
былдыһанна. Даайыстаах

Миитээскини танара
быһаабыта.
Кэники истибиттэрэ
Балбаара 1943 сыллаахха
өлбүт. 1945 сыллаахха сэ-
рин бүлүгүтэ. Өрүүнэни
дьон нитэ ылбыттара. Ки-
ни оҕо сааһа итинник
ыарахан этэ.

Аня ПАРФЕНОВА,
Оддулуун.

